

ПЕРЦЕПТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРЕКОНАННЯ В МОВІ ОБВИНУВАЧА (УКРАЇНСЬКА ТА АНГЛІЙСЬКА МОВИ)

У роботі описані дистинктивні характеристики модальності переконання в мові обвинувача на матеріалі української та англійської мов. Розглянуті найважливіші типологічно спільні ознаки інтонаційної диференціації модального значення переконання. В ході дослідження було виявлено, що варіативність компонентів просодії (темп, паузація, мелодика, гучність, фразовий наголос) модально-семантичного поля переконання зазвичай безпомилково сприймається на перцептивному рівні та адекватно інтерпретується слухачами.

Ключові слова: *категорія переконання, судовий дискурс, темп, фразовий наголос, ядерний тон, модальне значення.*

В работе описаны дистинктивные характеристики модальности убеждения обвинительной речи в украинском и английском языках. Рассмотрены важнейшие типологически подобные признаки интонационной дифференциации модального значения убеждения. В ходе исследования было выявлено, что вариативность компонентов просодии (темп, паузация, мелодика, громкость, фразовое ударение) модально-семантического поля убеждения обычно безошибочно воспринимается на перцептивном уровне и адекватно интерпретируется слушателями.

Ключевые слова: *категория убеждение, судебный дискурс, темп, фразовое ударение, ядерный тон, модальное значение.*

The article describes the perceived characteristics of persuasion in the prosecutor's speech in Ukrainian and English. In terms of persuasion modality prosodic differentiation there exist some typological features common in the two languages under consideration. In the course of the research it was found that the variability of the prosodic components (tempo, pause, melody, loudness, sentence stress) in the modal-semantic field of persuasion is unmistakably perceived at the perceptual level and adequately interpreted by the listeners.

Key words: *category of persuasion, jurisprudence discourse, tempo, sentence stress, nuclear tone, modal semantics.*

Орієнтованість сучасного мовознавства на усвідомлення процесів, що супроводжують ментальну діяльність людини, особливості відбору та використання мовних структур з метою прагматичного впливу на адресата, в першу чергу охоплює проблеми модальної спрямованості мовлення. Проблеми мовної модальності вивчаються багатьма мовознавцями (Ф. С. Бацевич, А. Ю. Биценко, В. М. Брицин, С. В. Загнітко, А. А. Калита, Т. М. Корольова, І. В. Смуцинська) з різних точок зору. Однак одним з найменш вивчених аспектів цієї проблеми є питання про лінгвістичні засоби актуалізації суб'єктивно-модального значення переконання в процесі комунікації взагалі та в мові прокурора зокрема.

Стаття присвячена вивченню перцептивних характеристик модальності переконання в мові прокурора. Своєчасність досліджуваної роботи обумовлена необхідністю накопичення емпіричних даних по проблемі, а також недостатньою інформацією з питань систематизації компонентів функціонально-семантичного поля переконання в науковій літературі, та відсутністю праць із проблем просодичних оформлень модальності переконання у мові прокурора. Вищесказане доводить актуальність цієї роботи, оригінальність постановки проблеми дослідження.

Метою роботи є вивчення особливостей перцептивного сприйняття просодії модальності переконання в промові прокурора, опис дистинктивних характеристик компонентів просодії переконання на матеріалі неблизько споріднених мов (англійська та українська).

В цьому дослідженні автор трактує модальність у вузькому розумінні, а саме ставлення, яке застосовується по відношенню суб'єкта висловлювання до дії (можливості, що повинно бути, бажання — “об'єктивна модальність”) і ставлення мовця до достовірності змісту висловлювання (“суб'єктивна модальність”) [9; 6; 12].

Відповідно до результатів лінгвістичних досліджень, що опубліковані в науковій літературі, центральне місце в колі всіх суб'єктивно-модальних значень належить значенням вірогідності. Це ядро категорії суб'єктивної модальності, що зображає ступінь авторського знання щодо відповідності або невідповідності змісту висловлювання реальному стану справ. Названу модальну семантику можна представити у вигляді так званої модальної шкали ступенів вірогідності, умовно-градуальної побудови векторного типу, відправною точкою

якого є значення нейтральної вірогідності, а проміжною зоною — значення категоричної і проблематичної вірогідності [3; 10].

Також необхідно звернути увагу на оригінальну позицію Е. Бенвеніста, який по суті ставить знак рівності між категоріями модальності і цільовою установкою мовця. Відповідно до його концепції стверджувальні, питальні й наказові речення “відображають три основні позиції мовця, який впливає на співрозмовника своєю мовою: мовець або хоче передати співрозмовнику елемент знання, або — отримати від нього інформацію, або наказати щось зробити” [4]. Варто зазначити, що ця концепція не враховує можливість інтонаційних конструкцій емоційно-модальних конотацій змінювати комунікативний тип висловлювання [7]. Слід сказати, що результати цього дослідження повністю співпадають з висновками, що надані в вищезазначеній роботі.

Модальність є невід’ємним компонентом мовної тактики переконання в промові прокурора. Висловлюючи свою позицію, в якій він прагне переконати співрозмовника, обвинувач може претендувати на те, що він висловлює “істину” або “одну з точок зору” [1; 11]. Він також може проявляти більшу або меншу гнучкість при викладі своєї позиції, тобто володіти різним ступенем впевненості в своїй позиції.

Переконуючі повідомлення можуть відрізнитися за ознаками об’єктивності / суб’єктивності і за ступенем впевненості прокурора в тому, що він каже. При переконанні співрозмовника мовець також може задіяти епістемічну й оптативну модальності, тобто оцінювати викладені ним факти як ймовірні / неймовірні і бажані / небажані. Вибір типу модальності, а також адекватний відбір лінгвістичних засобів її втілення відбивається на ефективності досягнення поставленої прокурором мети — вплинути на співрозмовника і переконати його прийняти точку зору обвинувача.

Одним з ефективних засобів вираження модальності переконання в мові прокурора є інтонація. Емоційно-експресивна оцінка, весь спектр “відносин суб’єктивно-об’єктивного характеру” й емоційно-вольових проявів береться за основу при вираженні модальності в просодії переконання [2].

В усному мовленні просодичні засоби можуть служити як одним з компонентів актуалізації змісту висловлювання (поряд з лексико-граматичними), так і єдиним засобом диференціації атрибутивних і

предикативних відносин між компонентами висловлювання, що дозволяє говорити про прояв дистинктивної функції просодичних засобів в логіко-семантичному аспекті загального змісту висловлювання поряд з комунікативно-модальним аспектом.

Для визначення специфіки просодичної актуалізації модальності переконання в судовому дискурсі використовується метод лінгвістичного спостереження, пов’язаний із перцептивним аналізом матеріалу дослідження (слуховий, аудиторський аналіз). За допомогою слухового аналізу нами проводився первинний відбір фраз, який мав інтроспективний характер, тобто оцінювався з точки зору власних, суб’єктивних вражень експериментатора, з урахуванням знань особливостей просодичних систем української та англійської мов. При цьому в основу були покладені факти з робіт, присвячених як загальним проблемам просодичного оформлення висловлювань, так і проблемам більш конкретного характеру, зокрема проблемам оформлення модально забарвлених висловлювань у дослідженнях окремих мов [7] та ін.

Відібрані на стадії слухового аналізу репліки подавалися для прослуховування групі аудиторів, носіїв англійської та української мов. До експериментального корпусу включалися фрази, які отримали більше 80 % позитивних оцінок при визначенні переданої у них модальної семантики. Одним із завдань для аудиторів була оцінка природності звучання експериментальних фраз у цілому та природності вираження модально-оціночних значень засобами просодії зокрема. При цьому слід мати на увазі, що звичні способи актуалізації модальних значень у мовленні представників певної культури визначаються цими індивідуумами як природні, а незвичні, “чужі” супрасегментні форми передачі модальних значень в усному мовленні сприймаються як неприродні [13; 7].

Перцептивний аналіз параметрів просодії актуалізації значень модальності переконання проводився з метою отримання якісних показників дистинктивних ознак просодії модальності переконання. За результатами проведеного дослідження найважливішими типологічними ознаками, загальними для двох мов в плані інтонаційної диференціації модального значення переконання, є такі:

– середній темп мовлення: для виступу обвинувача українською мовою — 130–140 слів за одну хвилину, для англійської — 150–160

слів за одну хвилину. Різниця між двома мовами незначна, але зумовлена тим, що слова в українській мові довші, ніж в англійській, ці особливості можна пояснити синтетичною структурою української мови та аналітичною англійської;

– коректне вживання паузації для делімітації мовленнєвого потоку, великий діапазон варіативності гучності (в залежності від ступеня напруженості ситуації). Наведемо приклад:

– *Необхідно, / напевно, / з'ясувати причини неявки захисника Пулика, / хоча би самого Пулика, / і в зв'язку з цим / і в подальшому вирішити питання: // поважність / чи неповажність явки. // Чи він наполягає на його участі, / чи не наполягає.*

– *Thank you mr. Chairman. // When we were stopped / you were going to tell us the third correction / that she wanted to make on that statement / or I'm sorry, / the letter to the senator Feinstein.//;*

– значна кількість реалізації висхідного тону (простого — низького, високого та складного — низхідно-висхідного) в завершальній частині фраз замість низхідного, що свідчить про прагнення мовця не тільки переконати суд, а й змусити слухачів відчувати себе співучасником дії. Наприклад:

– *Але за показаннями свідків, / вже за 20 хвилин / з моменту побаченого / Мироненко знаходився в придорожньому кафе, / де безпосередньо святкував день народження / свого товариша. //*

– *You indicate / that you were the Country Club / swimming that day. /;*

– варіативність фразового наголосу: вживання логічного, емоційного наголосів поряд з синтагматичним наголосом в одній фразі, що є засобами посилення виразності мови, акцентуації найважливіших моментів для правильної інтерпретації фактів. Наприклад:

– *Потерпіла Столярова підтвердила, / що її чоловік Ігнатосян / **неодноразово** / **безпричинно** / та **жорстоко** бив сина кулаками по голові та інших частинах тіла, / внаслідок чого у хлопчика були великі пухлини, / а також пошкоджені вуха. //*

– *You'd hate to upset your mother / further by letting her know / that you involved her other child in a **criminal** act, / wouldn't you? //*

Слід наголосити, що велике значення для аналізу якісних показників мовлення має нестабільність усіх параметрів просодії в процесі реалізації висловлювання. Варіативність параметрів просодії реалізації модального значення переконання найбільш точно передає се-

мантичне навантаження кожного параметра в актуалізації комунікативного типу висловлювання і його емоційно-модальної конотації.

Особлива увага при зіставленні матеріалу у двох мовах приділялася аналізу просодичних параметрів складів, маркованих фразовим наголосом. Оскільки механізм взаємодії всіх акустичних параметрів просодії при передачі модально-оцінної семантики переконання у мовленні прокурора характеризується різним ступенем значущості просодичних параметрів в досліджуваних мовах, особлива увага приділялась ролі компонентів у супрасегментному комплексі реалізації модальності переконання в кожній з неблизько споріднених мов.

Крім вищезазначених типологічно спільних рецептивних характеристик просодії переконання в мовленні прокурора слід також відмітити такі: зміна тембру голосу від ввічливого ставлення до примусового, зміна гучності мовлення в залежності від напруженості ситуації, варіативність діапазону мелодійного компоненту інтонаційної структури модальності переконання.

Аналіз просодичного оформлення англійських та українських фраз дозволив виявити не тільки типологічно спільні, а й специфічні для кожної мови перцептивні характеристики просодії модально-семантичного поля переконання в мовленні прокурора.

До конкретно-мовних особливостей англійських висловлювань (у порівнянні з українськими) відносяться: використання надширокого діапазону, обумовленого різким підвищенням (пониженням) тону на ядерному сегменті, актуалізація значного підвищення тривалості ядерного складу по відношенню до середнього темпу мовлення; широкий діапазон тональної зміни у синтагмі, плавно низхідна конфігурація мелодичного контуру в межах шкали, чіткість ритмічного рисунку фраз в англійській мові.

Розбіжність інтонаційних маркерів модального значення переконання, які сформувалися в процесі історичного розвитку кожної із мов, що зіставляються, є однією з найважливіших конкретно-мовних дистинктивних характеристик. Диференційні ознаки змістових компонентів інтонації можна пояснити переважним використанням темпорального компонента при акцентному виділенні слів в українській мові та мелодійного параметра в англійській; посиленням ролі тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській

мові в порівнянні з англійською, в якій темпоральний компонент релевантний в плані розрізнення фонем.

Подальший розвиток дослідження може бути спрямований на поширення матеріалу дослідження модально-емоційних конотацій мови учасників судового засідання, а також отримання акустичних параметрів інтонаційних маркерів елементів модально-семантичного поля переконання.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов: учебное пособие / А. Г. Алтунян. — М.: Логос, 2014. — 384 с.
2. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. — 2-е изд. М.: Просвещение, 1989. — 254 с.
3. Белошапкина В. А., Земская Е. А., Милославский И. Г., Панов М. В. Современный русский язык. — М., 1981. — С. 781–786.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. — М.: Прогресс, 1974. — 447 с.
5. Бирюлин Л. А. Теоретические аспекты семантико-прагматического описания императивных высказываний в русском языке: дис. ... д-ра филол. наук. — Санкт-Петербург. — 1992. — С. 35–42.
6. Ермолаева Л. С. Типология системы склонения в современных германских языках // В Я. — 1977. — № 4. — С. 97–106.
7. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. — К.; Одесса: Выща шк. Головное изд-во, 1989. — 147 с.
8. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. — М. Просвещение, 1969. — 214 с.
9. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. — М., 1972. — С. 29–30
10. Мещанинов И. И. Новое учение о языке. — Л., 1936. — 343 с.
11. Морозова О. Н., Бородавкина Е. А. Актуализация категории модальности в американской риторике начала XXI века // Политическая лингвистика. — 2015. — № 4. — С. 129–133.
12. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты. — М.: Наука, 1977. — 287 с.
13. Семенюк О. А. Основы теории мовної комунікації: навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. — К.: ВІД “Академія”, 2010. — 240 с.

REFERENCES

1. Altunyan, A. G. (2014) Analiz politicheskikh tekstov: uchebnoe posobie. M.: Logos [In Russian].
2. Arakin, V. D. (1989) Sravnitel'naya tipologiya angliyskogo i russkogo yazikov. 2-e izd. M.: Prosveschenie [In Russian].
3. Beloshapkova, V. A., Zemskaya, E. A. (1981) Sovremenniy russkiy yazik. M.: 1981 [In Russian].

4. Benvenist, E. (1974) Obschaya lingvistika. M.: Progress [In Russian].
5. Biriulin, L. A. (1992) Teoreticheskie aspekty semantiko-pragmaticheskogo opisaniya imperativnykh vyskazyvaniy v russkom yazike. Sankt-Peterburg [In Russian].
6. Yermolaeva, L. S. (1977) Tipologiya sistemy nakloneniya v sovremennykh germaskih yazykah. [In Russian].
7. Korolyova, T. M. (1989) Intonatsiya modalnosti v zvuchashey rechi. K.; Odessa: Vyscha shk. [In Russian].
8. Leontiev, A. A. (1969) Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost. M.: Prosveschenie [In Russian].
9. Lomtev, T. P. (1972) Predlozhenie i ego grammaticheskie kategorii. M. [In Russian].
10. Meschaninov, I. I. (1936) Novoye uchenie o yazyke. L. [In Russian].
11. Morozova, O. N., Borodavkina, E. A. (2015) Aktualizatsiya kategorii modalnosti v amerikanskoy ritorike nachala XXI veka // Politicheskaya lingvistika № 4 [In Russian].
12. Panfilov, V. Z. (1977) Filosofskie problem yazikoznaniya. Gnoseologicheskie aspekty. M.: Nauka [In Russian].
13. Semenyuk, O. A. (2010) Osnovy teorii movnoyi komunikatsii: navch. posib, K.: VID “Akademiya” [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018